Anuarul Universităţii "Petre Andrei" din Iaşi
Fascicula: **Asistenţă Socială, Sociologie, Psihologie**
ISSN: 2248-1079 | ISSN-L: 2248-1079
Covered in INDEX COPERNICUS, IDEEAS. REPEC, SOCIONET, ECONPAPER, CEEOL

2018, Issue 21, pages: 10-19 | doi: https://doi.org/10.18662/upasw/11

Communication in the Instructive-Educative Process

[Comunicarea în procesul instructiv – educativ]

Oana Mariana CIUCHI[1]

[1] Univ. Petre Andrei din Iaşi, Romania.

Abstract: This paper presents the importance of communication in the social life of the individual with emphasis toward a particular form of communication, didactic communication. Therefore, without generalization that all the defining aspects of the didactic communication are surprised, however, the main forms, characteristics, stimulating factors of communication which optimizes / facilitates the instructive-educative process are revealed.

Keywords: *didactic communication; instructive-educative process; language; blocking.*

How to cite: Ciuchi, O.M. (2018). Communication in the Instructive-Educative Process. *Anuarul Universitatii "Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 21,* 10-19. https://doi.org/10.18662/upasw/11

Comunicarea are semnificaţia unei valori umane şi sociale, motiv pentru care educarea comunicării constituie un scop în sine, un obiectiv major al procesului educaţional. Cerintele de comunicare în unităţile de învăţământ sunt într-o continuă creştere, motiv pentru care comunicarea îşi multiplică formele şi îşi sporeste exigenţele faţă de actul comunicării. O astfel de evoluţie obligă cadrul didactic să devină un bun profesionist şi orator, atât în planul stăpânirii tehnicii comunicării, cât si în cel al rezonării cu receptorul, în cel al formării personalităţilor. Competenţa comunicativă căpătând, în felul acesta, o valoare integrativă a aptitudinii sale pedagogice.

Comunicarea este un proces relaţional, în cadrul căruia doi sau mai mulţi interlocutori fac schimb de informaţii, se înteleg şi se influentează între ei. Codurile folosite în comunicare sunt: cuvântul, gestul, imaginea, sunetul, miscarea, stările afective. Conform Dicţionarului de pedagogie, comunicarea didactică este parte fundamentală a procesului de învătământ în care elevii/ studenţii sub îndrumarea cadrului didactic, dobândesc noi cunoştinte, deprinderi, competenţe. În pedagogia traditională, comunicarea didactică era considerată numai acţiune de predare, elevul având un rol de simplu, acela de receptor. Reconsiderând rolul elevului în cadrul procesului de învătământ, pedagogia modernă acordă o atenţie deosebită metodelor activ-participative, conlucrării dintre elev şi cadrul didactic, toate acestea fac din comunicarea didactică un proces complex şi viu (Şoitu, 1997).

Comunicarea didactică reprezintă o formă particulară de comunicare, specifică procesului didactic. La nivelul comunicării didactice interferează mai multe tipuri de comunicare:

- comunicarea orală (dominantă) şi comunicarea scrisă;
- comunicarea verbală, paraverbală şi nonverbală;
- comunicarea referenţială (prin care se transmit cunoştinte teoretice) şi comunicarea atitudinală (se transmit sisteme de valori, criterii de apreciere a valorilor).

Învătământul este, prin excelentă, un domeniu puternic comunicant la toate nivelurile.

Această apreciere este cu atât mai evidentă dacă vom privi lucrurile prin prisma pedagogiei moderne a comunicării, pentru care:

- relaţia instructiv-educativă este eminamente o relaţie de comunicare, ce dă naştere unui tip specific de limbaj-limbajul didactic sau pedagogic pe care se bazează. Ceea ce nu înseamnă că învătământul este reductibil la comunicare, ci evidenţiază o recunoaştere a comunicării ca parte constitutivă şi vitală a procesului instructiv-educativ;

• ca parte constitutivă şi vitală de învătământ, comunicarea se implică activ şi creator în structurarea acestui proces;

• comunicarea constituie una din condiţiile fundamentale desfăşurării procesului de învătământ, de unde concluzia că a organiza condiţiile învăţării înseamnă a organiza comunicările care se produc în clasă, a organiza şi controla schimburile de semnificaţii ce au loc între profesor şi elevi/ studenţi.

Generalizând, comunicarea contribuie la formarea şi cristalizarea comunităţii ca mediu mai larg care intervine într-o manieră favorabilă la stimularea învăţării şi a unei activităti didactice de calitate. Este important de subliniat faptul că instituţia de învătământ constituie locul unde se elaborează, se învată, se deprinde, se perfecţionează, se educă (cultivă) comunicarea. Aici, comunicarea are semnificaţia unei valori umane şi sociale, motiv pentru care educarea comunicării constituie un scop în sine, un obiectiv major al învătământului.

Definit în termeni de comunicare, procesul de învăţământ apare ca o înlănţuire teoretic infinită, de situaţii de comunicare cu specific didactic. Profesorul trebuie să-si armonizeze acţiunea la nivelul experienţei lingvistice a elevilor cu care lucrează. Mesajul didactic trebuie să fie structurat, prelucrat şi prezentat în concordantă cu posibilităţile de receptare ale elevilor. Capacitatea educatorului de a-şi adapta comunicarea la nivelul maturităţii intelectuale a elevului, ţine de vocaţia profesorului. Comunicarea didactică poate fi perturbată de apariţia unor blocaje ale comunicării. Acestea pot fi cauzate de exprimarea neclară a conţinuturilor, sarcinilor de către cadrul didactic, inadecvarea tonalităţii în exprimarea cadrului didactic; slaba motivaţie a elevilor pentru conţinuturile prezentate; elevii nu au cunoştintele necesare pentru a întelege comunicarea sau nu sunt bine fixate, influentând negativ cunoştintele noi (Şoitu, 1997).

Factorii care intervin în comunicarea didactică, influenţând-o sau determinând-o, pot fi grupaţi după cum urmează:

• Din perspectiva cadrului didactic: contează stilul didactic al profesorului, strategiile de instruire abordate (Cerghit, 2002), competenţele de exprimare clară, precisă, argumentată, accesibilă, implicarea profesională, formele de motivare utilizate, tipurile de relaţii pedagogice (de conducere, afective) stabilite.

• Deosebit de importante sunt si caracteristicile elevului: acuitatea senzorială (vizuală si auditivă), nivelul dezvoltării intelectuale, experienţa cognitivă şi lingvistică, motivaţia învătării, nivelul competenţelor de comunicare, gradul de cultură, ritmul de lucru, atitudinile cognitive şi sociale,

trăirile emoţionale, individuale şi de grup (anterioare şi simultane actului de comunicare).

Comunicarea poate să întreţină relaţii de tipuri diferite: unidirecţionale, bidirecţionale şi multidirecţionale. Accentul tinde să se pună pe dezvoltarea comunicării multidirecţionale, ce favorizează interacţiunea, interactivitatea, confruntarea diverselor cunoştinţe.

Este recunoscut faptul că relaţiile dintre cadrele didactice şi elevi sunt multiple, iar modul de manifestare comportamentală e resimtit de ceilalţi în maniere diferite generând două tipuri de sentimente: de respingere sau de acceptare. Tonul unui cadru didactic de avertizare, de comandă sau de ridiculizare poate fi depreciativ pentru elevi. Pentru că ştim cu toţii că educaţia cere nu numai pricepere ci şi afectivitate din partea educatorului, ar trebui să-i răspundem elevului într-o manieră de acceptare şi stimulare, cu disponibilitate pentru cooperare şi comunicare. Se impune să încurajăm copilul verbal şi prin gesturi, ascultându-l activ ori să ascultăm mesajul acestuia în tăcere, incitându-l să-şi destăinuie propriile trăiri. Este necesar, ca noi cei de la catedră, să reflectăm mai mult asupra forţei modelatoare a limbajului. Cuvântul poate fi unealtă preţioasă sau mijloc periculos, deoarece poate influenta pozitiv sau negativ interlocutorul. Se stie deja, că limbajul celui de la catedră, gesturile sau mimica acestuia sunt copiate de elevi, de aceea trebuie să acordăm o atenţie deosebită comunicării. (Pînişoară, 2004) Atitudinea cadrului didactic în faţa elevilor şi a părinţilor poate declanşa sau atenua conflictele care apar între elevi, între elevi şi părinţi ori între părinţi şi profesor.

Referitor la optimizarea comunicării trebuie să recunoaştem că, nu de puţine ori, profesorul trăieste cu impresia că mesajele sale ajung la destinaţie aşa cum gândeşte el, că sunt receptate de elevi păstrând aceleaşi întelesuri, aceleaşi semnificatii cu ale sale. În realitate, mesajele receptate au tendinţa de a se îndepărta mai mult sau mai puţin de sensurile emise sau originale, uneori să fie chiar diferite. Numai că actul comunicării didactice poate fi protejat de posibile variaţii şi deviaţii, distanţări sau deteriorări nedorite prin intervenţia feed-back-ului. În reglarea propriei comunicări, cadrul didactic trebuie să ţină seama de mimica elevilor, de gesturile, expresiile şi mişcările lor, reacţii care devin simptomatice pentru ceea ce simt, înteleg, acceptă, doresc aceştia. El poate sesiza direct şi abil, din mers, „starea de spirit" a elevilor şi astfel să valorifice la maximum comportamentul acestora în beneficiul optimizării comunicării. Pornind de aici, cadrul didactic poate să-si restructureze sau să amelioreze demersul didactic de moment şi nu în ultimul rând să-şi regleze ritmul, tonul propriei vorbiri.

Actul comunicării devine eficient atunci când favorizează o implicare activă din partea elevului, o angajare cu toate forţele sale intelectuale şi afective în procesul receptării. Astfel, receptarea depăşeşte simpla percepere a unor conţinuturi audiate. A produce interlocutori activi, a-i determina pe elevi să urmărească cu interes şi să manifeste o atitudine activă în cursul ascultării constituie un indicator al competentelor pedagogice a cadrului didactic. Comunicarea a fost definită ca o formă particulară a relaţiei de schimb între două sau mai multe persoane, două sau mai multe grupuri. Esenţiale pentru actul comunicării sunt: relaţia dintre indivizi sau dintre grupuri, schimbul, transmiterea şi receptarea de semnificaţii, modificarea voită sau nu a comportamentului celor angajati.

Elementele comunicării didactice sunt:

• emiterea mesajului didactic de către profesor sau de o altă sursă de informaţie, de la o anumită distanţă;

• canalul prin care se transmite mesajul;

• receptarea mesajului de către elevi/studenţi;

• stocarea şi prelucrarea lui în scopul luării deciziilor (formularea răspunsurilor de către elev, a corectărilor sau a completărilor de către profesor).

Formele comunicării didactice pot fi clasificate astfel:

• după nivelul interacţiunii: intraindividuală; interpersonală; de grup; de masă; publică sau mediatică.

• după tipul de cod utilizat: verbal (orală şi scrisă); paraverbală; nonverbală.

• după canalul utilizat: directă (nemijlocită) sau mediată (când se folosesc canale intermediare cum ar fi carţile, mijloacele audio-video, etc.).

Comunicarea verbală (limbajul). Limbajul este activitatea psihică specific umană ce reflectă nivelul de dezvoltare a gândirii ca proces cognitiv complex de însemnătate centrală în structura sistemului psihic uman.

Expresivitatea comunicării didactice este influenţată de ţinuta fizică, expresivitatea feţei, gesturi, contactul vizual stabilit între interlocutori, etc. Elementele limbajului nonverbal susţin sau nu semnificaţia cuvintelor. De exemplu, un profesor care intra în clasa şi se asează la catedră sau se lipeşte de tablă şi ramâne acolo toată ora, îşi diminuează mult din forţa discursului. Limbajul nonverbal are semnificaţii la fel de profunde ca si cel verbal. Scopul comunicării didactice este acela de a forma convingeri prin organizarea activităţii didactice şi alegerea acelor procedee favorabile formării convingerilor privind toate domeniile cogniţiei şi practicii umane (Dinu, 2004). Atunci când formarea de convingeri nu este posibilă, se

apeleaza la persuadare, prin care înțelegem influențarea persoanei mai mult decât prin formare de convingeri, prin argumentare şi prin vizarea afectivitatii. Persuasiunea însoțește convingerea atingând atât rațiunea cât şi sentimentele.

Comunicarea didactică are mai multe *caracteristici*, care o deosebesc de alte forme ale comunicării interumane:

• se desfăşoară între doi sau mai mulți agenți: profesor şi elevi, având ca scop comun instruirea acestora, folosind comunicarea verbală, scrisă, non-verbală, paraverbală şi vizuală, dar mai ales forma combinată;

• mesajul didactic este conceput, selecționat, organizat şi structurat logic de către profesor, pe baza unor obiective didactice precise, prevăzute în programele şcolare;

• stilul didactic al comunicării este determinat de concepția didactică a profesorului şi de structura lui psihică;

• mesajul didactic (repertoriul) are o dimensiune explicativ-demonstrativă şi este transmis elevilor folosind strategii didactice adecvate dezvoltării intelectuale a acestora şi nivelului de cunoştințe pentru a fi înțeles de elevi.

• se reglează şi autoreglează prin efectul unor retroacțiuni (feed-back şi feed-farward), înlocuind blocajele care pot apărea pe parcurs.

În cadrul interacțiunii profesor-elev, comunicarea psihopedagogică îndeplineşte mai multe *funcții*:

• funcția informativă, de transmitere a mesajului didactic şi educativ;

• funcția formativă, de stimulare a gândirii şi a imaginației la elevi;

• funcția educativă, de transmitere a influențelor educaționale, de coeziune şi afirmare a grupurilor şcolare;

• funcția de evaluare şi reglare a procesului de predare - învățare;

• funcția de rezolvare a problemelor educaționale şi a conflictelor şcolare.

Regulile comunicării didactice eficiente sunt:

• să asculți, adică să ții cont de părerea şi interesele celorlalți;

• să observi, adică să te intereseze ceea ce se întâmplă în cadrul situației de comunicare şi să înțelegi starea receptorilor;

• să analizezi şi să cunoşti situația receptorilor;

• să te exprimi, adică să-ți expui punctele de vedere şi sentimentele vis-a-vis de obiectul comunicării;

• să controlezi, adică să urmăreşti calitatea şi eficiența comunicării.

Competența comunicațională pentru profesor presupune achiziții de cunoştințe şi abilități cum ar fi:

• cunoaşterea influenţei contextului comunicaţional asupra conţinutului şi formei comunicării, precum şi adaptarea comportamentului de comunicare la acesta;

• cunoaşterea regulilor comunicaţionale şi a impactului comunicării paraverbale şi nonverbale în cadrul comunicării didactice;

• cunoaşterea psihologiei umane şi şcolare, abilitate de relaţionare cu elevii;

• cunoaşterea culturii interlocutorilor, deoarece limbajul nonverbal difera de la o cultură la alta, iar ceea ce este considerat eficient în comunicare pentru o cultură poate fi ineficient pentru o alta.

Pentru o comunicare didactică eficientă, identificăm necesitatea ca profesorul să utilizeze un limbaj/ mesaj corect din punct de vedere ştiinţific, adecvat şi accesibil nivelului de pregătire a elevilor, structurat logic (clar şi precis), prezentarea conţinuturilor să fie atractivă pentru elevi, să asigure un climat stimulativ comunicării şi o receptivitate crescută faţă de conţinuturi şi pe de altă parte necesitatea ca elevii să fie motivaţi pentru a învăţa, să aibă capacitate de concentrare a atenţiei, să posede cunoştinţe anterioare necesare înţelegerii şi achiziţionării de noi cunoştinţe, să cunoască limbajele utilizate de profesor (lb. modern, calculator). Totodată, menţionăm că profesorul trebuie să creeze un climat de încredere în dialogul cu elevii, să ofere sentimentul de libertate şi siguranţă acestora în exprimare fără ca ei să se simtă judecaţi, manipulaţi, sfatuiţi, constrânşi.

Blocaje determinate de caracteristicile persoanei angajate în comunicarea didactică (profesorul pe de o parte, elevul pe de alta). Fiecare individ ce se angajează într-o situaţie de comunicare directă implică toată personalitatea sa şi propriul sistem de nevoi în cadrul acesteia. Atunci când vorbim de caracteristicile persoanelor ce comunică, am putea avea în vedere şi anumite probleme de ordin fizic şi fiziologic (diferite deficienţe senzoriale, oboseala, surmanajul), care pot produce distorsiuni în comunicarea didactică.

Alţi factori ce pot interveni sunt cei psihologici, îndeosebi factorii de personalitate. Profesorul exprimă în relaţia de comunicare cu elevul modul său de a fi, atitudinile şi interesele sale, obişnuinţele şi stereotipurile, gradul de deschidere către partener, încărcătura afectivă, umorul, agreabilitatea, etc. calitatea relaţiilor are de suferit dacă profesorul prezintă trăsături de personalitate negative. Trăsături precum superficialitatea, narcisismul, agresivitatea (verbală, gestuală), cinismul, încăpăţânarea, apatia, indiferenţa, rigititatea, automatismul, pot determina distorsiuni ale mesajului şi pot conduce chiar la blocarea comunicării. Elevii apreciază în mod deosebit la profesori amabilitatea, deschiderea, capacitatea de a înţelege problemele lor,

dorinţa de a ajuta, stăpînirea de sine şi detestă sarcasmul, spiritul de dominaţie, ironia muşcătoare.

Elevul se angajează în relaţia de comunicare cu anumite trăsături de personalitate ce trebuie luate în consideraţie de profesor. Mai cu seamă diferenţele pe linia introversiune-extravesiune sunt determinante în comunicare. Introvertiţii, orientaţi către sine şi către relaţie, nu acceptă şi nu se angajează cu adevărat într-o sarcină decât dacă relaţia este pozitivă. În acelaşi timp, extravetiţii, orientaţi către acţiune, se preocupă mai puţin de persoane, de relaţii şi de profunzimea acestora.

O altă categorie de obstacole ce se subsumează acestui criteriu vizează atitudinea individualistă şi egocentrică. Această atitudine înseamnă o centrare excesivă a individului asupra lui însuşi, asupra acţiunilor sale şi asupra rezultatelor lor, indiferent de sau chiar în dispreţul celorlalţi şi al atitudinilor lor. Aşadar, aceasta reprezintă un obstacol serios în calea comunicării. Dialogul cu individul centrat pe sine însuşi devine greoi, dacă nu chiar imposibil. În primul rând atitudinea egocentrică este însoţită aproape întotdeauna de o falsă cunoaştere de sine, în al doilea rând, atitudinea aceasta aduce cu sine o exacerbare a sinelui şi în al treilea, dar nu în ultimul rând, aceasta este însoţită de neîncrederea în ceilalţi.

Blocaje determinate de relaţiile social-valorice existente între participanţii la relaţia de comunicare didactică. Această categorie de obstacole îşi are originea în relaţiile interindividuale dintre participanţii la relaţia de comunicare didactică. Trebuie să remarcăm faptul că între profesor şi elevul său regăsim în permanenţă o relaţie de autoritate: cognitivă şi deontică. Profesorul este considerat autoritatea cognitivă în defăşurarea actului didactic în general şi a comunicării didactice în special. Autoritatea cognitivă e autoritatea celui care ştie mai mult într-un domeniu. De multe ori, autoritatea este un instrument al dinamizării şi al eficientizării comunicării didactice, însă poate fi şi sursa unor distorsiuni. Relaţia de autoritate deontică vizează profesorul ce îndeplineşte o funcţie în raport cu elevul, poate să dea ordine şi să decidă sancţiuni dacă ordinele nu sunt îndeplinite.

O altă categorie de obstacole provin din natura relaţiilor valorice pe care participanţii la relaţia de comunicare didactică le întreţin. În cazul în care aceste câmpuri valorice sunt în disonanţa, în dezacord apare conflictul valoric ce reprezintă un obstacol în calea unei bune comunicări didactice. Prin urmare, putem spune că apar blocaje ale comunicării la nivelul valorilor morale, estetice, şi vieţii în comun. Din această categorie de blocaje ale comunicării fac parte şi stereotipurile.

Blocaje determinate de canalul de transmisie. Comunicarea didactică se realizează cu ajutorul tuturor formelor de limbaj: verbal, paraverbal şi

nonverbal. În cele mai multe cazuri întâlnim blocaje la nivelul comunicării verbale, deoarece nu se respectă o serie de condiţii importante: semnele să fie purtătoare de sens şi să trimită la o referinţă.

O categorie des întâlnită se referă la faptul că elevul nu se află, de multe ori, în posesiua sensului exact şi a referenţei adecvate în cazul unui anumit termen, motiv pentru care el utilizează termenul în mod incorect, iar comunicarea este afectată.

Blocaje determinate de particularităţile domeniului în care se realizează comunicarea didactică. Comunicarea se realizează în bune condiţii dacă participanţii stăpânesc foarte bine sensurile practic operaţionale ale semnelor limbajului. Dacă această exigenţă nu este îndeplinită atunci comunicarea eficientă nu poate avea loc (Pînişoară, 2004).

La anumite discipline de învăţământ, cunoaşterea specializată se concretizează în teorii şi sisteme ce recurg la limbaje artificiale în măsură să asigure cu mare exactitate transferul conţinului informaţional de la un individ la altul. Abilitatea de a comunica la aceste discipline presupune satisfacerea simultană din partea elevului a două condiţii: condiţia de competenţă cognitivă şi condiţia de competenţă lingvistică. Îndeplinirea celor două exigenţe este o sarcină destul de grea, ceea ce face ca unele dificultăţi de comunicare ale profesorului cu elevii săi să-şi afle originea chiar aici (Truţă, & Mardar, 2005). *Relaţia profesor - elevi: Blocaje şi deblocaje*, Bucureşti, Editura Aramis).

Există discipline de învăţământ şi domenii ale cunoaşterii în care dificultăţile de comunicare îşi au originea în promovarea unei cunoaşteri de maximă generalitate şi abstracţiune. Datorită acestei libertăţi de limbaj, sensurile şi semnificaţiile la care trimit unii termeni în limbajul comun sunt total diferite de sensul lor ştiinţific, astfel subliniindu-se interferenţa sensurilor.

Uneori uităm că munca de educare şi formare a personalităţii tânărului reprezintă o activitate de durată, o munca în care rezultatele nu apar imediat..

Pentru evitarea unor asemenea situaţii se impune găsirea celor mai adecvate cai de ameliorare a comunicării la nivelul tuturor factorilor care concură la educarea tinerilor, căi care să prevină reacţiile defensive de comunicare şi să faciliteze dorinţa de a stabili relaţii de comunicare, de exprimare şi autoexprimare fără teamă de autodivulgare , fapt tot mai adesea prezent.

Bibliografie

Cerghit, I. (2002). *Sisteme de instruire alternative si complementare*. Bucureşti: Editura Aramis.

Dinu, M. (2004). *Fundamentele comunicării interpersonale*. Bucureşti: Editura All.

Pînişoară, I. O. (2004). *Comunicarea eficientă. Metode de interacţiune educaţională*. Iaşi: Editura Polirom.

Şoitu, L. (1997). *Pedagogia comunicării*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

Truţă, E., & Mardar, S. (2005). *Relaţia profesor - elevi: Blocaje şi deblocaje*. Bucureşti: Editura Aramis.